

vékony, szemetes, 18. századi járósínt húzódott. A rétegbe négy gödröt ástak az újkorban, betöltésükben rengeteg marha szarvcsapot leltünk. Ez alatt egy több, mint két méter vastag humuszréteg feküdt. A réteg felső fele 14–15., alsó fele főként 13. századi és nagyon kevés késő középkori kerámiát tartalmazott. A felső részbe a török korban sírokat ástak. A csontvázak mellett (154 sír) mellékletet nem találtunk. A török temető az 1686-os Buda visszafoglalását ábrázoló rézmetszeteken ábrázolva van. A vastag humuszréteg a „terasz” Ny-i felén volt megfigyelhető, DK-i, K-i és É-i szélén megtaláltuk a sárga agyagmárgás altalajt, valamint egy karéjosan felmagasodó márgás-kóporos „töltést”. A nyomokból ítélve feltételezzük, hogy a középkorban ezt a kis területet „kőbányának”, felszíni mészkőnyerő helynek használták. Ezt támasztja alá a humusz alatt feltárt, közel vízszintesre vágott altalaj, valamint a humuszban talált rengeteg mészkősfra, melyek a K–Ny-i irányú metszetsfalban látványosan mutatták az utólagosan idehordott földtömeg K-ról való (tehát nem a hegyoldal, hanem a Duna felőli oldalról) bedöntési irányát.

Munkatársak: Hable Tibor, Horváth Attila.

BENDA JUDIT

67. Budapest, I. Szent György tér B, Á, Kö

2003. május 12.–július 24. között a Budai Várgondnokság Kht. megbízásából megelőző feltárást végeztünk a budai Szent György téren, a volt Hadügyminisztérium udvarain. A kutatás feladata volt a terület ideiglenes kertészeti kiépítése, és a volt HM maradványainak részbeni felhasználásával a belső udvarban létrejövő szolgáltató egység kialakítása előtt a veszélyeztetett régészeti emlékek feltárása, illetve a későbbi, hosszú távú kiépítés tervezéséhez szükséges régészeti adatok szolgáltatása.

A kivitelezés előtt az udvar teljes felületű és a régészeti rétegekre vonatkozóan teljes mélységű feltárására volt szükség.

A déli udvar területén részleges feltárássra került sor, amely az 1988–1995 közötti időszakban nyitott kutatóárkok tanúfalainak elbontását, illetve az északi oldalon csaknem teljes területű feltárást jelentett. Az ásatás során sikerült elérnünk, hogy a rámpát a megőrzésre alkalmas régészeti leletek figyelembe vételével alakítsák ki. Mi pedig törekedtünk arra, hogy a részleges feltárással folyamán csak a legszükségesebb munkálatokat végezzük el, gondolva egy esetleg későbbi, teljes felületű kutatás lehetőségeinek javítására.

Teljes feltáráss a volt Honvédelmi Minisztérium belső, azaz É-i udvarában

Az udvar területének természetes domborzati képe csekély É–D-i lejtést mutatott. Az altalaj szintje a HM visszabontott falainak meglévő koronájától átlagosan 2–2,5 m volt. A korábbi, Feld István által vezetett ásatások során

feltételezett, az egész hegygerincet tagoló, a HM alatt is áthúzódó, K–Ny-i irányú természetes árok ennek az udvarnak a területén már nem jelentkezett olyan határozottan, mint a déli udvar területén, de valószínűleg annak peremét találtuk meg.

A megközelítőleg 225 m² felületű udvart jelentős részben felszabdalták a korábbi kutatások kutatóárkai, ami nem tette lehetővé raszter rendszerű, a felületi feltárássra legalkalmasabb szisztéma alkalmazását.

Az udvar É-i, kb. 2,5 m széles sávját a HM építésekor kialakított angolakna foglalta el, amely minden régészeti objektumot elpusztított. Járósíntje alatt csak a márga altalaj jelentkezett. Az akna mentén az újkori feltöltés alatt 13–15. századi feltöltési rétegeket azonosítottunk. A rétegek alatt az őshumuszon lejárt felületet bontottunk ki. Az őshumuszba beásva szájával lefordított fehér anyagú 13. századi fazekat találtunk, amelynek belsejében feltehetőleg galamb csontvázat tettek rontás ellen vagy építési áldozat céljából.

Az ÉK-i sarokban 14–15. századi leleteket tartalmazó vermet tártunk fel. Az angolakna nyúlványait összekötő, K–Ny-i irányú téglafal D-i oldalán jelentős méretű és mélységű középkori illetve újkori gödörobjektumok bontakoztak ki. A 8–9/ÉNy/B szelvényben ovális, késő középkori betöltésű gödör került feltárássra, amely időszakosan kapcsolatban volt a K-i végénél elhelyezkedő, alább részletezésre kerülő ciszternával. A 209-es jelű ovális gödör Árpád-kori külső kemencét vágott, amelynek hamuzógödre D-i irányba nyúlt.

A 8. árok É-i részében, illetve a 8–9/ÉK-i szelvényben az egykori Szent János utcára (mai Színház utca) néző középkori lakóház Ny-i végében létesített, felső részén kifalazott ciszternát tártunk fel. A 2×1,4 m alapterületű vízgyűjtőhöz a K-i és a Ny-i oldalon falazott pillérekre támaszkodó teher-elhárítóíves beömlőnyílások ízesültek. A K-i oldalon a beömlőnyíláshoz az altalajból kialakított rézsű, a Ny-i oldalon a korábbi gödör betöltésébe ásott lefolyó vezetett.

A ciszterna alsó része a márga altalajba mélyedt. A ciszterna D-i, 40 cm széles falazása az objektum K-i végénél 60 cm széles épületfallal épült egybe, amelynek alapozási síkja 40 cm-rel magasabban volt a vízgyűjtő kőfalának aljánál.

A két fal találkozásánál D-i irányba nyúló falazott támpillérral fokozták a stabilitást. A fal keleti folytatását a HM K-i épületszárnyával elpusztították. Az épület másik, párhuzamos falát a pillér alapján, az angolakna területén feltételezzük. A lakóház K-i, azaz a középkori Szent János utcára néző homlokzatát és átépítésének maradványait 1994-ben Feld Istvánnal tártuk fel a mai Színház utcában. A ciszternát a török korban kezdték feltölteni, véglegesen a 19. században tömték be feltehetően a házban működő patika hulladékával.

A 9. árokban és annak É-i oldalán már 1994–95-ben előkerült annak a kőalapozású, faszerkezetű építménynek több részlete, amelynek kutatása az egyik legfontosabb célkitűzés volt az udvar ásatása során. Az ÉK–DNy-i

tájolású kősor az egész udvart keresztülzselte. É-i oldalán égett, pusztulás jellegű, enyhén D felé lejtő terület bontakozott ki a későbbi feltöltések alól. A néhol habarccsal összefogott kőorból a 8–9/ÉNy/B szelvény területén két É–D-i irányú kősor is kiágazott. Az épületet 13 m hosszan tudtuk követni. K-i lezárását nem tudtuk meghatározni. Feltehetőleg a HM építésével pusztulhatott el úgy, hogy a jelenség kontúrjának É-i része sem maradt fenn. Az Árpád-kori faszerkezetű épület korabeli pusztulását követően nem került sor teljes elbontásra, hanem az egész udvar területén megfigyelhető jelentős vastagságú középkori feltöltés takarta el. Ezt a jelenséget a korábbi kutatásoknál dokumentálhattuk a Színház utcában is, amely a középkori város kiépülésekor az itt húzódó természetes árok feltöltésével és környezetének építésre alkalmas kialakításával jött létre. A 13–14. századi feltöltésbe több középkori gödörobjektum mélyedt. Közülük kiemelkedik az a kb. 5 m mélységű, teknő alakú gödör a 8. árok déli végében, amelyet a korábbi kutatások során ároknak véltünk. A beásás funkcióját megállapítani nem tudtuk egyértelműen, azonban betöltéséből előkerült jelentős mennyiségű fémsalak műhelytevékenységre utalhat. Számtalan 13. századi kerámiát is találtunk fekete iszapos, kevert betöltéséből, amelyek között különleges, egyedi darabok is találhatóak.

A 9. árok K-i szakaszának és a 8. ároknak a metszetében részben másodlagosan felhasznált faragott köveket alkalmazva 1×1 m alapterületű pillért ültettek a középkorban, megközelítőleg egyvonalban a ciszterna külső támpilléreivel.

Az egész udvar területén jelentős mennyiségű őskori objektumot tártunk fel az altalajba mélyedve. A beásások egyik része változatos formájú és mélységű gödör, illetve verem volt. Ezek elszórt csoportokban jelentkeztek. Az objektumok másik csoportját a K–Ny-i sorokba rendeződő, sekély mélységű, elnyújtott cölöplyukak jelentették. Ezt a csoportot az őskor jellegzetes oszlopszerkezetes házainak tanúiként határozhattuk meg. Az őskorban a belső udvar területén, illetve az attól É-ra lévő magaslaton bronzkori telep húzódott.

Részleges feltárás a volt Honvédelmi Minisztérium déli udvarában

A korábbi ásatásokkal ellentétben az udvar területének természetes domborzatát kutatni nem volt módunk. Megerősíteni vagy elvetni sem tudtuk a korábbi ásatásokon feltételezett természetes árok létezését. Mindenesetre mesterséges és természetes rétegeket is megfigyelhettünk az északi udvaron mért átlagos altalajszint alatt.

Az udvar régészeti szempontból két részre tagolódott. A feltárás során feltűnő volt, hogy a terület É-i felén, hasonlóan a középső udvar nagy részén tapasztaltakhoz, nem volt intenzív a középkori beépítettség. Az udvarrészt nagyrészt a szövevényes hálót alkotó újkori falak tagolták. Napjainkban a rendszerbe nem he-

lyezhető falak megközelítőleg azonos mélységig mélyedtek a késő középkori, újkori feltöltésbe. Néhány falba középkori, feltehetőleg a közelben állt épületek faragványait építették be másodlagosan.

Az udvar É-i sávja elsősorban az Árpád-kori településtörténet szempontjából jelentős. A 6. árok É-i részében és a 6–7. szelvényben a modern visszatöltés alatt, 2,5 m mélységben az Árpád-korból származó égett padlórétegeket figyeltünk meg. A legfelső járósinten 60 cm széles, törtköves, K–Ny-i irányú fal húzódott, amely egy kőalapozású, faszerkezetű felmenő falakkal épült építmény D-i határa volt. A falat 4 m hosszúságban követhettük a 7. árokban. É-i párjának nyomait feltételeztük a 6–7. szelvény É-i végében.

Az épület felhagyását, pusztulását követően, feltehetőleg a város alapításának időszakában, Ny-i részébe lapos márgakövekből sárga agyagba rakott falazatú kemencét építettek, amelynek omladékát és falmaradványait figyeltük meg a 11. árok középső szakaszában. Az objektumot nem tártuk fel, mert kiesett a közvetlenül veszélyeztetett zónából. Feltehetőleg ipari tevékenységhez használták. Nem kizárt, hogy a városi építkezések miatt épült. Az Árpád-kori periódushoz tartoztak az udvar Ny-i peremén 3 m mélységben húzódó köves, járósintszerű felületek, amelyek jelentős vastagságú 13–14. századi feltöltés alatt helyezkedtek el.

Az ásatási terület középső részén további középkori jelenségeket figyelhettünk meg. A kemence felett, kb. 0,5 méterrel magasabban 60 cm széles, 14. századi építésű falsarkot tártunk fel. Ezt az épületet korábban is azonosítottuk, azonban most sikerült téglából kirakott járósintjét is meghatároznunk, sőt megállapíthattuk, hogy a 15. században már el is bontották, és elplanírozták a területét.

Az udvar déli felén összefüggő pincerendszer részleteit tártuk fel. A 7–10. szelvény és a 10. árok területén húzódó pince 6,6 m hosszúságú szakaszát kutathattuk, ugyanis Ny-i végét a HM Ny-i, alápincézett szárnya pusztította el. A pince törtköves falazatán többszöri átépítést, átalakítást figyelhettünk meg. Alapvetően két részre tagolhatjuk az építményt. Nyugati fele mindvégig megőrizte középkori kialakítását. Egységes márgafalazatba ízesülő téglából épített dongaboltozat fedte a helyiséget. Az északi falat téglával boltozott szellőzőnyílás tagolta. Ugyanennek a falnak a külső, udvari oldalát 130 cm széles, téglával burkolt folyosó övezte.

A déli fal nyugati szakasza eredetileg a szomszédos, déli épület északi fala volt. A felhasznált fal a HM falától 3 m-re falsarokként végződött, ezért ahhoz hozzáépítve, annak külső síkját követve építették meg a teljes déli falat. A hozzáépítésnél, kihasználva a falsarok K-i tagját, dél felé vezető, 130 cm széles mélypincejárót, illetve mélypincét alakítottak ki, amelynek feltárására nem volt módunk.

A mélyépítményt K felől közelítették meg az 1,2 m széles téglalapozásra rakott, valószínűleg kőlapokkal burkolt lépcsőn, amelyet az ÉK-i sarokban helyeztek el.

A pince keleti szakaszát, a mélypince lejárójáig, illetve a szellőzőablakig a későbbiekben átépítették. Lefaragták a korábbi boltozat vállait és a falak elé puha mészkőből faragott kváderekkel kirakott köpenyt húztak. Az így leszűkített térszakaszt kváderekkel boltozták át. Az északi oldalon a kőhasábok közé téglát is raktak. A bejárat mellé, az ÉK-i sarokba 90×90 cm-es padkát építettek, fölötte mécsesstartó fülkét alakítottak ki. A pince járósíntjét nem vizsgálhattuk, mindössze 2,5 m mélységig mélyítettünk a mai szinttől. Az építmény az újkorban is használatban volt, sőt a HM építésekor is hasznosították, mint meszesgödrot, amit a falakon lévő mészréteg bizonyított. A pincéhez a Színház utca felől újkori épületfalak csatlakoztak.

Az udvar déli szélén vizsgált pincerendszert a korábbi kutatások alkalmával már csaknem teljesen feltártuk. Teljesen most sem bontottuk ki, azonban pontosítani tudtuk építéstörténetét. A három tagból álló rendszer Ny-i tagját az előző épületnél említett falsarok jelenti. A fal eredetileg a középkori Zsidó utca irányába néző pince része volt, amit a K-i oldalán dokumentált alapozási padka igazolt. A később hozzáépült K-i toldással viszont már az egykori Szent János utcai és Zsidó utcai telkek összekapcsolódtak. A keleti pincerészt osztófallal tagolták, amelyet kőkeretes nyílással törtek át. A HM pusztításai miatt nem igazolható az a feltételezés, hogy az összeépült pincék egymás között átjárhatóak lettek volna. Azonban az eddig kibontott pincebetöltésből előkerült érem- és kerámialeletek tanúbizonyosága alapján állítható, hogy a most látható pincetagokat a 15. század első felében betöltötték, az itt állt házat elbontották. Mivel az épület közvetlenül az ekkor felépült Szent Zsigmond templom mellett helyezkedik el, ezért a ház beleesett a prépostság építéséhez köthető királyi kisajátításba. A falszomszéd épület viszont továbbra is fennmaradt, sőt később a déli pince betöltésébe mélypincelejárót is vágtak. Nem sikerült meghatározni a két pince közös falának K-i szakaszán újra megfigyelt kőkeretes vaknyílás szerepét. A keret közötti részt eltérő módon falazták, azonban valódi nyílást nem alakítottak ki, hiszen a fal koronájában vagy a D-i oldalán nem mutatkozott nyílásra utaló elválás. Mindenesetre érdekes, hogy az „álajtóhoz” kőlépcső vezetett.(?) Azonban ez utalhat arra is, hogy abban az időszakban, amikor mindkettő egyszerre volt használatban, a tulajdonosuk is azonos volt, és a két épületet össze akarta kapcsolni. A pincék városi körülmények között kiemelkedő méretei miatt felmerült az elképzelés, hogy a forrásadatok alapján a templom északi oldalára lokalizált harmadrendi begina kolostor részei lettek volna.

A területen végzett korábbi feltárások vezetője Feld István volt, aki a jelenlegi ásatás során szakértőként vett részt a munkában.

Munkatársak: Kovács Eszter, dr. Kálnoki Gyöngyösy Márton régészek, Plajner Borbála okleveles ásatási technikus.

ZÁDOR JUDIT – KÁRPÁTI ZOLTÁN

68. Budapest, I. Táncsics Mihály utca 14.

Kő

2003. március–áprilisban a tervezett új pince helyén végeztünk régészeti feltárást, az épületben pedig falkutatást. A felújítási munkák során az egész év folyamán tettünk megfigyeléseket. Igazolódott, hogy a ma álló ház (hrsz. 6580) középkori alapokra épült, azonban a többszöri átalakítások során szerkezete teljesen megváltozott. A háromtengelyes homlokzatú ház északi oldalán nyílik a bejárata. Kapualja kőboltozatú, innen nyílik a feljárt az emeletre. A földszint déli oldalán található helyiségsor három részből áll. Az első helyiség – amely ma szoba – bejárata a kapualjból nyílik. A kutatás során kiderült, hogy ez a rész őrzi a legtöbb középkori elemet. Eredetileg ez a helyiség volt a középkori ház kapualja. Falai törtkőből épültek, és téglából készült dongaboltozat fedi, amely a keleti zárófalnál rövid szegmensíves szakasszal kezdődik. (Ez szolgált arra, hogy a kapuszárnyakat befelé tudják nyitni.) A kapualjat utólag boltozták át, ennek nyomai jól láthatók a boltozat indításánál lévő falelválásban. A homlokzati fal belső oldalán megfigyelhető volt egy nagyméretű nyílás utólagos elfalazása, ami szintén a középkori kapu meglétére utalt. A homlokzaton végzett kutatás során előkerült a gótikus kapu kemény mészkőből készült élszedett keretköveinek egy része: a déli oldalon a kerékvető kő töredéke és az első keretkő, az északi oldalon a kerékvető kő és négy keretkő (közülük kettő sérült, hiányos állapotban). Ezenkívül a nyílás elfalazásában még egy keretkővet találtunk. A kapu szélessége 3 m volt. A földszinti helyiség déli falának kutatásakor a falról helyenként hat rétegben felhordott modern vakolat lebontása után ülőfülkesor maradványai kerültek elő, melyből az első (keleti) fülke maradt legépebben. Itt a teljes fülke megmaradt, bár a kövek felületét levésték, így műformák nyomát nem lehetett megfigyelni. A középső fülkéből csak a váll indítása került elő, a többi részletét teljesen elfalazták. Ezt az elfalazást statikai okokból nem lehetett megbontani. Ez az elfalazás a harmadik (nyugati) fülke egy részét is eltakarta, azonban itt egy sekély falfülkét alakítottak ki, amelyet csak utólag falaztak be. Ennek a falfülkének a kibontása után bukkantak elő a harmadik ülőfülke felső kövei, valamint itt találtuk meg a helyiség legkorábbi (már a 20. századból származó) kifestésének nyomait. A fülkétől nyugatra a falhoz már az újkorban egy kéményt építettek, amelyet továbbra is használni kívánnak, ezért azt megbontani nem lehetett. Ez a kémény fedheti a harmadik fülke pillérét. Mivel a kémény után a falfelület eredeti, középkori formájában előkerült, és abban újabb ülőfülke nyomát nem találtuk, bizonyos, hogy az ülőfülkesor három elemből állt. A fülkesor az első tipológiai csoportba tartozó háromkaréjos fülkék talán legegyszerűbb képviselője lapos, széles karéjokkal. Elemei kemény mészkőből készültek. Lábazatát nem találtuk, mivel a helyiség ezen oldalára az alatta lévő pince földemének megerősítésére betonkoszorú készült.